Qələbədə Azərbaycanın tarixi rolu: tarixdən günümüzə

ABŞ Prezidenti Franklin Delano Ruzvelt Xəzərdə əməkdaşlıq təklif edir

Tehran konfransında Prezident F.D.Ruzveltin sədrlik etdiyi iclasda ikinci cəbhənin Avropanın harasından açılması məsələsi üstündə Stalin və Böyük Britaniyanın Baş naziri Uinston Çerçill arasında mübahisə yarandıqda deyir ki, cənablar, biz yorulmuşuq, acmışıq, bu gün cənab Stalin qonaqlıq verəcəkdir. Stalin ziyafət verir. Əvvəlki günlərdə yemək zamanı Ruzveltin yediyi Xəzərin nərə balığı xoşuna gəldiyi üçün Stalin daha bir balığın gətirilməsini istəyir. Bakıdan həmin gün təyyarə ilə gətirilmiş iri nərə balığını məcməyidə "böyük üçlüyün" masasının üstünə qoyurlar. Bu zaman Ruzveltin mühafizəçiləri yaxınlaşıb balığın necə hazırlanması, prezidentin səhhətinə ziyan verib-verməyəcəyi barədə verdikləri suallara aldıqları cavabları dəftərçəyə qeyd edirlər. Ruzvelt Stalinə deyir ki, müharibə başa çatdıqdan sonra iqtisadi əməkdaşlıq edə bilərik. Ancaq Ruzveltin arzuladığı əməkdaşlıq müharibədən sonra başlayan soyuq müharibə şəraitində mümkün olmadı. Bu yalnız Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən bir neçə il sonra - 1994-cü il sentyabrın 20-də Ulu Öndər Heydər Əliyevin liderliyində imzalanan "Əsrin müqaviləsi"ndə amerikan şirkətlərinin iştirakı ilə gerçəkləşdirildi. ABŞ Xəzərin Azərbaycan sektorunda neft və qazın hasilatında və dünya bazarlarına çıxarılmasında Bakı ilə əməkdaşlıq etdi, indi də edir.

Azərbaycan düşmən kəşfiyyatına qarşı mübarizədə

Müharibə illərində düşmənə qarşı mübarizə təkcə döyüş meydanlarında deyil, gizli cəbhədə - xüsusi xidmət orqanları arasında da aparılıb. Bu, müharibənin ən az bilinən, məxfi tərəfi olub. SSRİ-nin cənub sərhədlərinə yaxın ölkələrdə faşist Almaniyasının kəşfiyyatına qarşı mübarizədə Azərbaycanın xüsusi xidmət orqanının əməkdaşları müstəsna rol oynayıblar. Müharibə başlayan kimi sovet xüsusi xidmət orqanları bolşevik hakimiyyəti qurulduqdan sonra xarici ölkələrə mühacirət etmiş şəxslərin faşist Almaniyası ilə əlaqələrinin ola biləcəyini nəzərə alaraq onların arasında agentura işini gücləndirdi. 1940-cı ildə Azərbaycan SSR Xalq Daxili İşlər Komissarlığında xarici ölkələrdə antisovet qüvvələr arasında işləmək vəzifələrini yerinə yetirməli olan xüsusi şöbə yaradıldı. Dövlət Təhlükəsizliyi İdarəsinin 3-cü şöbəsi və su şöbəsi də təşkil edildi. Bu şöbələr qısa müddət ərzində aşağıdakı sahələrdə xeyli iş gördülər: xarici antisovet qüvvələr dair materiallar sistemləşdirildi; İran ərazisində əvvəllər əməkdaşlığa cəlb edilmiş agentlərin yerləri müəyyənləşdirildi; yüksəkixtisaslı agentlər seçildi; agenturanın xaricdə yerləşdirilməsinin həyata keçirilməsinə başlandı. Hazırlanmış 30 agentin 27 nəfəri İranda, 1 nəfəri İtaliyada, 1 nəfəri Türkiyədə, 1 nəfəri isə Yunanıstanda yerləşdirildi. Onlar antisovet qüvvələr arasında, hərbi kəşfiyyatda və xüsusi tapşırıqlar üzrə işləməli idilər. Bundan əlavə 10 agent İrana göndərilmək üçün hazırlandı. Faşist Almaniyası kəşfiyyatının güclü olduğu Pəhləvi limanında yaşayan 10 nəfər sovet vətəndaşı və əvvəllər Azərbaycanda yaşamış İran təbəəsi də agenturaya cəlb edildi.

(Əvvəli qəzetin 8 may nömrəsində)

Azərbaycan ərazisində daxili - maneə agenturasının yaradılması sahəsində də tədbirlər həyata keçirildi. Sərhəddəki birinci maneə olan ordu mühafizəsi ilə yanaşı ikinci maneə - köməkçi briqada yaradıldı. 1940-cı ildə ikinci maneə üzrə 425 nəfər sərhəd rayonlarında əks-kəşfiyyat işinə cəlb edildi. Onlar 20 rezidentlə işləyirdilər. Bütövlükdə, 1940-cı ildə 1617 nəfərin daxil olduğu 208 köməkçi briqada yaradıldı.

Eyni zamanda Xəzər dənizində də maneə agenturası təşkil edildi. Arxiv sənədlərindən aydın olur ki, bu sahədə 5 rezident, 20 agent, 54 nəfər məlumat verən, təxribat törədilməsinin əleyhinə 5 nəfər işləyirdi. Onlar əsasən İran limanlarına üzən sovet paroxodlarında yerləşdirildilər. Düşmənin demək olar ki, bütün fəaliyyətini izləyən Azərbaycan kəşfiyyatçıları onları zərərsizləşdirməyi bacardılar.

Faşist Almaniyasına daxildən vurulan zərbələr

Qələbənin qazanılmasında azərbaycanlıların xidmətlərindən biri də faşist Almaniyasına daxildən zərbə vurmaq olub. Əsirlikdə olan və legionlara cəlb edilmiş azərbaycanlılar özlərinin gizli fəaliyyətləri ilə faşist Almaniyasının zəiflədilməsində özünəməxsus xidmətlər göstəriblər. Legionerlərin içərisində faşizmə nifrət edənlər də var idi. Məsələn, Polşada azərbaycanlılardan ibarət yaradılmış legionda qulluq edən bəzi şəxslər konkret vəzifələri yerinə yetiriblər: faşist təbliğatına qarşı legionerlər arasında iş aparıblar; legionda faşist təbliğatına mane olublar; imkan tapan kimi legionerlərin partizanlar tərəfinə keçməsinə kömək ediblər; təsərrüfat hissəsində təxribatçılıq işlərini həyata keçiriblər və sairə.

Azərbaycanlı əsirlər alman tanklarının təmirini yubadır və bəzən də təmiri keyfiyyətsiz edirdilər. Arxiv sənədlərindən məlum olur ki, onlar emalatxanada 12 böyük pulemyotu, 7 əl pulemyotunu, 7 səhra topunu, 400-dən çox tüfəngi yararsız hala salmış,150-dən çox atı xəstə kimi sıradan çıxarmışdılar. Ziyankarlıq işlərini kazarmada texnik işləyən şəxslər görürdülər. Azərbaycanlı legionerlər Sidlер və Umandakı dezinfeksiya kameralarını partlatmışdılar. Radom yaxınlığında azərbaycanlı əsirlərin tikdiyi aerodrom qəsdən yubanmalar ucbatından yarımçıq qalmışdı. Bütün bu fəaliyyətlər faşist Almaniyasına hərbi əməliyyatları aparmaqda çətinliklər yaratmışdı.

Yəhudi hesab edilərək öldürülən azərbaycanlılar və yəhudilərin xilas olunmasının yolu

Dünyaya bədbəxtliklər gətirən faşist Almaniyası 6 milyon nəfər yəhudini etnik əlamətə görə məhv etməklə, Xolokostu törətməklə bəşəriyyətə və sivilizasiyaya qarşı ağır cinayət törədib. Müharibə illərində azərbaycanlıların oynadığı tarixi rollardan biri bəşəriyyətə böyük mütəfəkkirlər bəxş etmiş yəhudi xalqının əsirlikdə olan nümayəndələrini ölümdən xilas etmək olub. Əsrlər boyu Azərbaycanda rahat şəraitdə yaşamış yəhudilərə daim xoş münasibət bəsləyən, qohum olan, həmişə qayğı göstərən azərbaycanlıların onları ölümdən qurtarmaları ən ağır anlarda azərbaycanlı-yəhudi dostluğunun parlaq səhifələrindən biridir. Bəzi məlumatlara görə, müharibə zamanı əsir götürülən azərbaycanlıların sayı 150 min, bütün türklərin və Qafqaz mənşəli əsirlərin sayı isə 1 milyon nəfər idi. Bəzən əsir düşən azərbaycanlıların sayının 60 min olduğu da yazılır. Azərbaycanlı əsirlərin 30-40 min nəfəri döyüşə yararlı idi. Açıq havada qurulmuş düşərgələrdə saxlanılan, amansız işgəncələr verilən əsirlər müxtəlif xəstəliklərdən və aclıqdan həyatlarını itirmişdilər. Məsələn, Polşada Çenstoxova şəhərindəki həbs düşərgəsində saxlanılan 30 min nəfərdən 2 min nəfəri xəstəlikdən ölmüşdü.

Faşistlər həbs düşərgələrində daim yəhudi axtarışında idilər. Arxiv sənədlərindən aydın olur ki, sünnət məsələsində yəhudilərdən fərqlənmədikləri üçün yüzlərlə azərbaycanlı 1942-ci ilə qədər yəhudi kimi məhv edilmişdi. Faşistlər bunu başa düşdükdə yəhudiləri seçərək öldürməyə başladıqda azərbaycanlı əsirlər onların xilas yolunu tapdılar. Bu da yəhudilərə Kəlmeyi Şəhadətin öyrədilməsi oldu.

Polşadakı Azərbaycan legionunda 30-dək yəhudi var idi. Legiondakı yəhudilər azərbaycanlılarla birlikdə Qurban və Ramazan bayramlarını keçirirdilər.

Legionda olanlar düşmənə qarşı təxribatçılıq hərəkətlərini həyata keçirirdilər. Məsələn, əsl soyadı Peker olan bir yəhudi Əhməd Əhmədov adı və soyadını götürmüşdü. O, sənədlərin saxtalaşdırılmasını legionun azərbaycanlı komandirlərinə öyrədirdi. Onlar əsirlərin döyüşmək üçün yarasız olmalarına dair saxta sənədlər düzəldirdilər. Nəticədə 2 minə qədər azərbaycanlı və yəhudi əsir döyüşmək üçün yararsız çıxarılmışdı. Bu, düşmən əsirliyində möhkəmlənən azərbaycanlı-yəhudi dostluğu, qardaşlığı idi.

Faşist Almaniyasının yəhudi xalqına qarşı törətdiyi Xolokost bəşəriyyətə və sivilizasiyaya qarşı cinayət olmaqla bərabər həm də Azərbaycana qarşıdır. Çünki yəhudilər azərbaycanlılarla qohum olub, qaynayıb-qarışıblar, Azərbaycandan ordu sıralarına gediblər və azərbaycanlılar da yəhudi kimi öldürülüblər.

Müasir şəraitdə erməni neofaşizminin və neonasizminin məhv edilməsi

Faşist Almaniyası məhv edilsə də neofaşizm və neonasizm təzahürləri özünü göstərirdi. Məsələn, soyuq müharibə başa çatdıqdan sonra neonasizm, neofaşizm Ermənistanda dövlət siyasətinə çevrildi. Bu da təsadüfi deyildi. Çünki hələ İkinci Dünya müharibəsi illərində əvvəllər terrorçuluqda ad çıxarmış bəzi ermənilər faşist Almaniyası ilə əməkdaşlıq edərək Xolokostun həyata keçirilməsində bilavasitə iştirak etmişdilər. Dövlət müstəqilliyi elan edildikdən sonra İrəvanda onların bir neçəsinə, o cümlədən Qaregin Ter-Arutunyana (Njde) abidə qoyulması erməni xalqının qəhrəmanlarının, ideallarının məhz belə şəxslər olduğunu göstərdi.

Erməni neonasizmini, neofaşizmini Müzəffər Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyevin liderliyində Azərbaycan dövləti və milləti 2020-ci ildə 44 günlük Vətən müharibəsində və 2023-cü ildə lokal xarakterli antiterror tədbirləri nəticəsində məğlub edərək dünyaya bir örnək verdi. Göstərdi ki, neonasizm və neofaşizm məhv edilməlidir.

Müharibə iştirakçılarına və ailələrinə dövlət qayğısı

Dövlət müstəqilliyinin bərpa edildiyi ilk illərdə bu məsələyə birmənalı münasibət mövcud olmayıb. Yalnız Ulu Öndər Heydər Əliyev ikinci dəfə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra müharibə iştirakçılarına və ailələrinə xüsusi qayğı göstərdi, güzəştlər etdi. Ulu Öndər Qələbə günündə onlarla görüşür, bu ərəfədə imzaladığı sərəncamlar ilə maliyyə vəsaitləri ayırırdı.

Həmin ənənəni Prezident İlham Əliyev də davam etdirir. Hər il 9 may ərəfəsində Prezident İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamla 1941-1945-ci illərdə müharibədə iştirak etmiş şəxslərə, həlak olmuş və ya sonralar vəfat etmiş döyüşçülərin dul arvadlarına, arxa cəbhədə fədakar əməyinə görə orden və medallarla təltif edilmiş şəxslərə birdəfəlik maddi yardım verilir. Dövlət rəhbərinin bu il aprelin 21-də imzaladığı sərəncama uyğun olaraq 1941-1945-ci illərdə müharibədə iştirak etmiş şəxslərə 2500,0 (iki min beş yüz) manat məbləğində, müharibədə həlak olmuş və ya sonralar vəfat etmiş döyüşçülərin dul arvadlarına, həmin dövrdə arxa cəbhədə fədakar əməyinə görə orden və medallarla təltif edilmiş şəxslərə, müharibə illərində döyüş cəbhələrinin arxa hüdudları, yaxud döyüşən donanmaların əməliyyat zonaları daxilində ordunun və donanmanın mənafeyi üçün tapşırıqları yerinə yetirmiş xüsusi birləşmələrin işçilərinə, müharibə dövründə Leninqrad şəhərinin müdafiəsinə görə müvafiq medal və döş nişanı ilə təltif edilmiş şəxslərə, habelə Leninqrad şəhərinin mühasirəsi iştirakçılarına 1250,0 (bir min iki yüz əlli) manat məbləğində birdəfəlik maddi yardım verildi. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının 2025-ci il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondundan 3,2 milyon (üç milyon iki yüz min) manat vəsaitin ayrılması dövlət qayğısını göstərir.

Hər il mayın 9-u Prezident İlham Əliyevin Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanovun abidəsinə çiçək dəstəsi qoyması müharibə iştirakçılarının ruhuna dərin hörmətin ifadəsidir.

Alınacaq ibrət dərsləri

İkinci Dünya müharibəsində qazanılan qələbədən alınan başlıca ibrət dərsləri ondan ibarətdir ki, təcavüzə, işğala, düşmənçiliyə, xalqlar arasında nifrətə əsaslanan siyasətə və ideologiyaya yol verilməməli, işğalçı məhv edilməli, hansı ölkədə olmasından asılı olmayaraq neonasizm və neofaşizmin kökü kəsilməli, zorakılığa, ədalətsizliyə son qoyulmalıdır. Bunun nümunəsini Müzəffər Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyev yaradıb və bütün dünyaya yol göstərib.

Musa QASIMLI,
Milli Məclis Sədrinin müavini

Azərbaycan .-2025.- 9 may (№94).- S.12.